

НАЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Гарасимів О. І., Ряшко О. В., Стецик Б. В.

ВСТУП

Сучасне суспільство, на жаль, є досить нетолерантним та упередженим по відношенню до підростаючого покоління. Дійсно, права дитини, визначені в Конвенції ООН, визнаються усіма державами, але змушені зауважити, що за відсутності вдалих механізмів їх реалізації усі політичні, економічні та суспільні негаразди стають на заваді втілення цих ідей та є причиною виникнення гострих питань, що стосуються прав дітей. Необхідно відзначити, що протягом тривалого часу світ намагається відшукати різні способи захисту прав молоді. Одним із таких шляхів стало започаткування ювенальної юстиції як одного із інструментів впливу на формування суспільних відносин саме у цій сфері.

На наше переконання, важливим складником кримінальної політики України є впровадження ювенальної юстиції у контексті відповідності потребам громадянського суспільства та демократичним стандартам, основною метою якої має бути соціальна реінтеграція дитини.

У світі сформувалося дві основні моделі ювенальної юстиції: автономна і загальна. Автономна модель передбачає існування ювенального суду як окремої інституції, а загальна модель передбачає розгляд справ про неповнолітніх судьями судів загальної юрисдикції. На перших етапах існування автономна модель ювенального суду формувалася в США, Канаді, Англії, Бельгії, Франції, Греції, Голландії, Польщі, Угорщині, Єгипті, Японії (варіант), Австралії, Новій Зеландії (варіант), кантонах французької Швейцарії.

В свою чергу, у Німеччині, Австрії, Іспанії, Португалії, кантонах німецької Швейцарії функції ювенальної юстиції виконувалися судами у справах неповнолітніх, що висунуло на перший план їх діяльності завдання судового захисту прав неповнолітніх. У другій половині ХХ століття у багатьох державах світу сформувалося сучасне законодавство про ювенальну юстицію: у США такою основою є «Закон про ювенальну юстицію та запобігання правопорушенням неповнолітніх» 1974 року, у Польщі – Закон «Про процедуру розгляду справ неповнолітніх» 1982 року, у Канаді – Закон «Про кримінальну юстицію щодо неповнолітніх» 2003 року¹.

¹ Опацький Р. М. Зарубіжний досвід впровадження ювенальної юстиції. Юридична наука. 2012. № 2. С. 148. 6. Foster Child Bill of Rights. *The Official Website*

Абсолютно ясно, що ставити знак рівності між дорослими та дітьми не можна в жодному разі, оскільки апіорі вони не можуть бути рівними ні у сенсі фізичному, ні тим більше у психічному. Саме тому, з давніх часів приділялася особлива увага питанню щодо принципів відмінностей в покаранні злочинців різного віку. З часом, у такого підходу з'явилася й власна назва – ювенальна юстиція.

Складність дитячого правосуддя полягає у тому, що в його площині лежать специфічні та суб'єктивні особливості вікового, фізичного та психічного спрямування окремо взятої особистості. В силу свого юного віку та сукупності інших факторів, дитина часто не в змозі у повному обсязі усвідомити усю тяжкість вчиненого, не заглиблюється у зміст та розуміння законів, піддається впливу однолітків та свого безпосереднього оточення. Саме тому, кримінальна юстиція спрямована на профілактику та превентивність, як основні напрями своєї діяльності. У цих випадках слід використовувати певні новітні методи, обирати індивідуальний підхід, особливо щодо дітей зі складною життєвою ситуацією. Такі діти, їх батьки або опікуни мають отримувати доступ до безоплатної правової допомоги, спілкування з адвокатами, цілодобових центрів екстреної допомоги.

Міжнародна система протидії злочинності серед неповнолітніх – це система заходів по притягненню неповнолітніх осіб, які вчинили правопорушення до юридичної відповідальності, процес перевиховання та ресоціалізації таких осіб, а також комплексні заходи по запобіганню вчинення неповнолітніми особами правопорушень, що можуть потягти за собою несприятливі наслідки, яка побудована на принципах найбільшого сприяння інтересам неповнолітніх осіб. Система принципів ювенальної відповідальності – це квінтесенція інституту ювенальної юстиції.

В основу ювенальної юстиції зарубіжних держав покладена доктрина “*parens patrie*”, яка передбачає, що держава веде себе як піклувальник або відповідальна особа за неповнолітнього і забезпечує його від небезпечної поведінки і шкідливого оточення².

1. Міжнародний досвід відновного правосуддя

Відповідно до національного законодавства різних країн, існують дві основні моделі відновного правосуддя. Саме вони визначають на

of the Executive Office of Health and Human Services (EOHHS). URL: <https://www.mass.gov/foster-care> (дата звернення: 18.03.2019).

² Навроцький О. О. Ювенальна юстиція в системі чинників забезпечення безпеки, прав і свобод дітей: зарубіжний досвід. *Сучасна міжнародна безпека: виклики глобалізації*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 берез. 2018 р.). Харків: Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2018. С. 73.

якому етапі кримінального судочинства використовуються програми відновного правосуддя – медіація між потерпілими та правопорушниками, конференції та кола примирення. На основі «Основних принципів використання відновного правосуддя у кримінальних справах», прийнятих ООН, програми відновного правосуддя можуть використовуватися на будь-якому етапі кримінального судочинства відповідно до національного законодавства. Втім, законодавства різних країн мають свої відмінності, а тому відновне правосуддя може використовуватися як альтернатива, або ж як істотний компонент кримінального судочинства. Це обумовлюється різницею у законодавстві, системі кримінального судочинства, зокрема, різницею між англосаксонською системою та континентальною системою, повноваженнями поліції, прокурорів, суддів та загальним рівнем впровадження відновного правосуддя у певній країні³.

Як бачимо, для сучасного періоду функціонування ювенальної юстиції характерне впровадження нових форм та методів боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх. Цікаві з наукової точки зору тенденції розвитку ювенальної юстиції простежуються у США. Суть ювенального правосуддя у США полягає не в покаранні винної особи, а в забезпеченні піклування, охорони і захисту. Вважаючи належне поводження з дитиною своєю метою, доктрина «батьківської турботи» не завжди передбачала покарання, яке було би пропорційним здійсненому правопорушенню, а тому не визнавала необхідність проведення належної процедури правосуддя в ювенальних судах. Основоположні ідеї американської доктрини «батьківської турботи», яка виникла у 70–80-х роках минулого століття, втілені сьогодні у системі ювенальної юстиції⁴.

Характерною особливістю ювенальної юстиції у США є різний підхід до застосування програм реабілітації в окремих штатах. Якщо для деяких штатів характерним є активне впровадження реабілітаційних програм, спеціально розроблених фахівцями та застосування індивідуального підходу щодо роботи з неповнолітніми злочинцями та функціонування спеціального суду присяжних, то для інших штатів повсякденною практикою є попередній, так би мовити неформальний розгляд справи, з подальшою її передачею до загального суду, до того ж протягом усього часу неповнолітньому надається необхідна психологічна допомога.

³ Ювенальна юстиція: український дискурс : колективна моногр. / М. О. Баймуратов, Є. О. Бутирін та ін.; за заг. ред. О. Ф. Долженкова, М. В. Корнієнка. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2021. С. 147.

⁴ Дмитришина Т. Ювенальна юстиція: міжнародний досвід та перспективи його впровадження в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 2. С. 212.

Служби пробації з метою надання максимальної допомоги розробляють план роботи з підлітком, виходячи з конкретної ситуації та потреб конкретної дитини. План намагається охопити увесь спектр проблем, потреб підлітка та можливі шляхи їх вирішення, лише після цього план передається судді, який приймає рішення.

Так, еволюція ювенальної юстиції в США в області організації її діяльності відбувалася шляхом взаємодії піклувальної діяльності, участі державних інститутів і громадянського суспільства з одного боку і судової влади з іншого. При цьому, сучасний рівень розвитку ювенальної юстиції США говорить про різні підходи в різних штатах. В одних штатах можна зустріти реабілітаційні програми для неповнолітніх злочинців, що розроблені спеціалізованими державними органами, спеціальні суди за участю присяжних, в яких також передбачається розробка службою пробації та затвердження суддею індивідуального плану роботи з молодими злочинцями. В інших же можлива передача справ неповнолітніх в загальний суд при попередньому неформальному розгляді матеріалів кримінальної справи. При цьому, до фактичної передачі справи в суд термін пробації конкретно не визначено, і на цьому етапі акцент робиться на спеціальні програми психосоціальної допомоги підлітку⁵.

Незвичними, у широкому розумінні цього слова, але досить прогресивними є так звані «молодіжні суди». Це програми, у яких молодь переймає на себе функцію суддів щодо своїх однолітків, які вчинили певні незначні правопорушення. Сутність полягає у залученні молодого покоління до розгляду справ, пов'язаних із протиправною поведінкою та ознайомленням про саму систему та побудову правової та судової моделі. Окрім цього, людям одного віку та одного покоління легше зрозуміти причини та наслідки проблем, які їх турбують та разом спробувати знайти шляхи їх вирішення.

Ми абсолютно згодні із думкою, що втручання на ранніх стадіях вчинення правопорушень неповнолітніми дозволяє запобігати зростанню рівня злочинності серед дорослого населення. З іншої сторони, більшість науковців та експертів США підкреслюють важливість пошуків ефективних шляхів та подальшого удосконалення системи ювенальної юстиції задля підвищення її результативності у практичній реалізації.

Разом із тим, слід зазначити, що ставлення американської громадськості до Служби у справах дітей є неоднозначним. На тлі жвавої підтримки діяльності служби населенням певна частина суспільства вважає її діяльність упередженою і такою, що порушує права батьків на виховання дитини. У результаті цього на території США наразі

⁵ Терещук Г. Зарубіжний досвід функціонування основних моделей ювенальної юстиції. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 2 (10). С. 117.

сформувалися цілі громадські рухи, що виступають за заборону діяльності Служби захисту дітей. У порівнянні з іншими державами світу, США витрачають найбільше коштів на забезпечення прав дитини⁶.

Щодо ювенального суду у Великобританії, то основними його особливостями є менш формальне ставлення, ніж для дорослих громадян та заборона допущення громадськості до суду, що є цілком зрозумілим. У разі встановлення факту зацікавленості потерпілого та його бажання особисто брати активну участь у провадженні, він зобов'язаний звернутися до суду з письмовою заявою. В юрисдикції ювенальних судів, як правило, знаходяться справи щодо вчинення крадіжок та пограбувань та злочини у сфері обігу наркотичних речовин.

Якщо мова йде про неповнолітнього правопорушника віком до 16 років, то закон вимагає обов'язкову присутність батьків, опікунів або піклувальників у суді під час розгляду справи. У разі визнання своєї провини та щирого каяття, дітям віком від 10 до 17 років може бути призначена умовна судимість.

Як і у Великобританії, так і у Франції основна робота з важкими підлітками, головним чином, спрямована на профілактику злочинів. Оскільки сім'я є основою та гарантією подальшого нормального життя та ефективної соціалізації, саме тому відповідні служби намагаються реалізувати програми реабілітації підлітків із максимальним залученням близьких. Досить гнучка система заходів кримінального правового впливу, яка залежить від віку та тяжкості вчиненого дозволяє французькій моделі ювенальної юстиції бути досить непогано інтегрованою в реальне життя.

Ювенальна юстиція Німеччини заснована на гуманному ставленні до дитини, на пріоритеті заходів виховного характеру, застосуванні позбавлення волі лише у виняткових випадках. Новий Закон про ювенальну юстицію 1990 року закріпив багаторічну практику застосування альтернативних форм покарання (переговори між потерпілою стороною і злочинцем, відшкодування шкоди, поєднання різних корекційних процедур). Важливо відзначити, що лише суддя або прокурор наділялися повноваженнями щодо прийняття рішення про запобіжні заходи щодо підлітків і молодих людей⁷.

⁶ Загуменна Ю. О. Зарубіжна практика функціонування ювенальної юстиції. *Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності національної поліції України* : зб. тез доп. учасників міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 11 квіт. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2019. С. 109.

⁷ Мірошніченко В. І., Івановська А. М., Чудик-Білоусова Н. І. Окремі проблеми становлення ювенального права в Україні. *Університетські наукові записки*. 2013. № 3 (47). С. 25.

В Італії перші ювенальні суди з'явилися ще у 1934 році та ще протягом довгого періоду не були спрямовані на особливий підхід щодо неповнолітніх. В подальшому ситуація змінювалася на краще у зв'язку з початком реформування судової системи та врахування міжнародних принципів захисту дітей. Відповідно до Кодексу кримінального судочинства щодо неповнолітніх, судове розслідування проводиться з ініціативи ювенального прокурора, а суд у ході розслідування може призначити чотири заходи впливу, три з яких – альтернативні позбавленню волі. Згадані заходи впливу такі: 1) визнання правопорушення неповнолітнього незначної тяжкості (від кримінальної відповідальності підліток звільняється, але виховні заходи з ним проводяться); 2) судове прощення (правопорушення визнається більш серйозним, ніж в першому випадку, і тому виховна робота більш ґрунтовна, але покарання не призначається, оскільки є підстави вважати, що рецидиву не буде); 3) досудова пробація; 4) позбавлення волі, якщо неможливо застосувати попередні заходи.

Зрозуміло, що кримінальний процес сьогодення має широкий спектр можливостей щодо надання психологічної допомоги, індивідуальних особливостей неповнолітнього злочинця, надання безумовної конфіденційності, практичних можливостей на отримання інформації щодо проведеного розслідування.

Обсяг конституційних прав і свобод, спеціальними суб'єктами яких вис тупають діти, неоднаковий у різних зарубіжних країнах. Й хоча діти є носіями більшості конституційних прав і свобод, гарантованих людині, водночас встановлені певні обмеження щодо реалізації окремих видів прав. Так, конституційна практика більшості країн встановлює політичну правосуб'єктність особи з досягненням 18 років (виборче право), водночас реалізація інших політичних прав дитини (свобода слова, мирних зборів, об'єднань тощо) носить, на нашу думку, соціальний, а не політичний характер. Особливу увагу приділено реалізації дитиною соціальних, культурних прав і свобод – права на освіту, розвиток особистості, права на працю. Зауважимо, що суб'єктом даних видів прав і свобод можуть виступати не лише діти, а й інші особи, проте у конституціях багатьох сучасних держав для дітей передбачено особливий механізм реалізації⁸

2. Перспективи та проблеми впровадження в Україні

Незважаючи на задекларовані у Конституції України правові норми (ст. 24, 51, 52), а також тенденції щодо формування в Україні нової

⁸ Генезис сучасної доктрини прав дитини у зарубіжних країнах: конституційно-правові аспекти / О. А. Шульц. *Порівняльно-правові дослідження*. 2009. № 2. С. 93.

галузі ювенального права, діти, як одна з найбільш вразливих у соціальному плані верств населення, потребують усебічного правового захисту як з боку держави, так і інститутів громадянського суспільства. На нашу думку, вирішенню багатьох проблем, що виникають у правовідносинах за участю дітей, сприятиме вивчення позитивного зарубіжного досвіду та врахування його у конституційній практиці України.

Найвагоміший контраргумент полягає в тому, що держава отримає механізм «законного вилучення дітей із сімей та розширення свавілля низки державних інституцій у напрямку незаконних позбавлень батьківських прав тощо». Ми можемо прослідкувати у юридичній літературі та інтернет-джерелах, що дійсно певні негативні сторони ювенальної юстиції мають місце, для прикладу у Швеції та інших країнах, де домінуючою є соціальна служба, організована за територіальним принципом, діяльність якої піддається нищівній критиці тощо. Але ж позитивні риси ювенальної юстиції переважають, тому варто запозичувати саме їх⁹

В Україні відбувається переосмислення проблеми протидії злочинності в середовищі неповнолітніх, як і на рівні суспільства, так і держави, а саме відхід від авторитарних радянських методів подолання проблеми злочинів неповнолітніх та звернення до сучасних міжнародних, європейських концепцій захисту прав дитини. Україна, як й інші європейські держави, поступово відмовляється від виключної репресії за девіантну поведінку неповнолітнього, наближаючись до створення дієвої ювенальної превенції, тобто запобігання вчиненню дітьми кримінальних правопорушень.

На превеликий жаль, злочинність є явищем універсальним, в незалежності від соціальних, політичних або релігійних передумов, що сприяють її виникненню. Найбільше занепокоєння викликає саме злочинність неповнолітніх, зростання якої має досить негативну тенденцію з року в рік.

В Україні уявлення про ювенальну юстицію наповнено певними стереотипами щодо її негативного впливу та підрив авторитету дорослих, а саме батьків, хоча насправду у самій її моделі закладена ідея захисту дитини та максимального убезпечення від негативного впливу. Питання про те, чи потрібна ювенальна юстиція, попри її існування залишається гострим та неоднозначним у всьому світі. Її противники стверджують: рівень підліткової злочинності в країнах, де

⁹ Басиста І. В., Розкошинська С. О., Палійчук І. В. Ювенальна юстиція в Україні: окремі проблеми та шляхи їх вирішення. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія: Право.* № 4 (16), 2017. С. 146.

існують ювенальні суди, все одно залишається доволі високим. З іншої сторони зрозуміло, що лише каральний підхід позбавляє дитину нормального майбутнього та призводить до рецидивів.

Найгостріше проблеми відчуваються та проживаються саме у підлітковому віці, коли в житті настає абсолютно новий етап розвитку та подальшої соціалізації, на фоні якої зростає внутрішнє напруження, що проявляє себе у демонстративній поведінці, посилюється негативізм, непоодинокими стають випадки проявів агресії.

Варто погодитися з думкою Т. Шевчук про те що в Україні обов'язково необхідно запроваджувати інститут ювенальної юстиції, однак це має бути не копія «західної моделі», яка передбачає окрему систему правосуддя для дітей і сімей, а особлива система допомоги дітям, у тому числі і тим, що вчинили правопорушення чи стали його жертвою. Причому найважливішим завданням цього державного інституту має стати саме захист, допомога і підтримка дітей, створення умов для їх розвитку і розкриття здібностей, визнання цінності та унікальності кожної дитини¹⁰.

Державна політика у сфері формування ювенальної юстиції в Україні повинна включати і розробку загальнонаціональних програм, що сприятимуть підтримці родин з дітьми, збереженню традиційних сімейних цінностей, розвитку дитячої соціальної інфраструктури тощо. Ефективним результатом такого напряму діяльності держави має стати створення дієвої системи співпраці всіх органів і служб, які працюють із дітьми¹¹.

Нам необхідно змінити своє ставлення до дітей, наслідуючи приклад більшості розвинених країн, в яких відношення до дитини таке, що якщо дитина переступила закон – її не поспішають карати, а вважають за краще виховувати, вважаючи, що рецидивіст, який виріс із малолітнього правопорушника, обійдеться державі дорожче¹²

Правопорушення неповнолітніх та пов'язані з ними інші негативні явища у дитячому середовищі набули характеру соціального явища, що у свою чергу зумовлює необхідність активізації діяльності із запобігання правопорушенням у дитячому середовищі та вжиттю необхідних заходів.

Внаслідок недостатньої координації у діяльності державних органів, установ та закладів, недержавних організацій, що здійснюють заходи з профілактики правопорушень серед дітей, неповнолітніми

¹⁰ Т. А. Шевчук. Питання впровадження ювенальної юстиції в Україні. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2016. № 3 (14). С. 142–150.

¹¹ С. Закірова. Ювенальна юстиція в Україні: проблеми, перспективи. URL: <https://cutt.ly/GEdt1sH> (дата звернення 01.05.2021).

¹² Гусак А. Ювенальна юстиція як необхідний засіб захисту основних прав неповнолітніх. *Історико-правовий часопис*. 2018. № 2 (12). С. 128.

вчиняються правопорушення (повторні правопорушення), у тому числі до досягнення ними віку кримінальної відповідальності.

З 2019 року в Україні успішно реалізовується пілотний проект «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення». У межах цієї програми за умов вчинення неповнолітньою особою вперше кримінального проступку або необережного нетяжкого злочину, наявності потерпілого, визнання неповнолітнім факту вчинення кримінального правопорушення та надання згоди неповнолітньою особою та потерпілим на участь у програмі, неповнолітню особу можуть звільнити від кримінальної відповідальності на підставі статей 45, 46, 48 Кримінального кодексу України або закрити кримінальне провадження на підставі частини четвертої статті 56, пункту 7 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України. Під час програми неповнолітній та потерпілий беруть участь у медіації, внаслідок якої укладається угода.

Механізм застосування полягає у наступному: прокурор інформує сторони кримінального провадження про можливість участі у Програмі відновлення та за згодою сторін направляє інформацію до регіонального центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги. Для надання можливості сторонам кримінального провадження дійти згоди регіональний центр надання БВПД призначає спеціально навченого посередника з числа адвокатів, які включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, а також організовує проведення зустрічей між сторонами та посередником.

Посередники проводять зустрічі зі сторонами для обговорення ситуації, що склалася, та врегулювання конфлікту, роз'яснюють сторонам наслідки участі у Програмі, надають їм можливість дійти згоди щодо умов угоди про застосування Програми. Такі посередники залучаються на підставі укладених договорів та доручення центру для проведення медіації.

У разі досягнення згоди в процедурі медіації між сторонами кримінального провадження укладається відповідна угода про застосування Програми. З урахуванням виду та розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, сторони констатують, що на час укладання угоди неповнолітній зобов'язується вжити заходів щодо повного відшкодування завданої шкоди та брати участь у рекомендованих органом пробації, іншими установами та організаціями заходах ресоціалізації.

З урахуванням участі у програмі неповнолітнього судом виносяться відповідне рішення по справі. Переваги для неповнолітніх правопорушників полягають у відновленні соціальних зв'язків з суспільством, участь правопорушника у заходах з ресоціалізації (це можуть

бути індивідуальні заняття і тренінги з психологом, спрямовані на формування у неповнолітнього відповідних навичок – подолання стресу, підвищення самооцінки, розширення світогляду, курси психологічної корекції, робота в психологічних групах, спортивні секції, індивідуальна робота з психологом. Такі заходи тривають від одного до чотирьох місяців, у середньому це два місяці), можливість окрім отримання більш м'якого покарання або звільнення від кримінальної відповідальності-впливу на ситуацію, відновлення почуття гідності та поваги до себе, профілактика правопорушень.

Разом з тим діючому законодавству України не вистачає системних норм щодо роботи з дітьми у конфлікті з законом, яка б базувалася на концепції відновного правосуддя, створення умов для швидкої реінтеграції неповнолітньої особи до суспільства, а також щодо ефективної діяльності усіх суб'єктів юстиції стосовно дітей із запобігання перебуванню дитини у групі ризику та правопорушенням у дитячому середовищі.

Наразі у багатьох країнах сформувалися й успішно функціонують різноманітні за формами системи ювенальної юстиції. За загальним правилом вони діють на підставі окремих законодавчих актів, які визначають гарантії дотримання прав та найкращих інтересів неповнолітньої особи під час здійснення правосуддя, особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх, правове регулювання профілактики правопорушень тощо.

Завдяки сприянню міжнародних (іноземних) інституцій, ювенальна юстиція в уявленні українського суспільства все більше постає як система діагностування та превенції (профілактики) проблем ювенальної девіації. Це зумовлює розширення кола суб'єктів ювенальної юстиції, форм та методів їхньої діяльності, необхідність координації спільних дій. З урахуванням цього, можемо стверджувати, що значну частину такого соціально-правового інституту, як ювенальна юстиція на сьогодні утворює ювенальна превенція¹³.

Чинне законодавство України в його теперішньому форматі не відповідає міжнародним стандартам, враховуючи повномасштабну війну. Наприклад, якщо подивитись на українські родини через призму європейських законів, то виявиться, що більшість з них – недостатньо забезпечені і це є підставою позбавити батьків їх прав, а дитину відправити до дитячого будинку. Проте й умови виховання та проживання в українських дитячих будинках не відповідають рівню аналогічних європейських установ.

¹³ Веселов М. Ю. Ювенальна превенція в системі ювенальної юстиції. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 1 (70). С. 101.

Тому експерти пропонують не копіювати для України «західну модель» ювенальної юстиції, як спеціальну систему правосуддя для дітей, а формувати унікальну систему допомоги як юним правопорушникам, так і дітям, що стали жертвою злочину. Важливішим завданням цієї системи має стати саме підтримка, допомога та захист дітей, створення умов для розкриття їх здібностей та визнання цінності кожної дитини.

ВИСНОВКИ

Ювенальна юстиція виходить з того, що права дитини потребують особливого захисту з боку держави, що передбачено міжнародними документами і національним законодавством. Проблеми, що стосуються дотримання прав дитини, особливо дитини, яка перебуває у складній життєвій ситуації, посилюються, насамперед, через відсутність системного підходу до створення дієвих процедур захисту прав дитини. У цьому контексті ювенальну юстицію можна також розглядати як систему заходів щодо впливу судових та інших інституцій на безпосереднє оточення неповнолітніх, які перебувають у ситуації загрози порушення їхніх прав.

По-перше, вона має захищати неповнолітнього в суді, в якій би ролі він не виступав: як підсудний, потерпілий, засуджений тощо. Захищати таку дитину можна через закриття кримінальної справи про злочин неповнолітнього, замінювати примусове покарання на виховний вплив, відновлювати стосунки та приміряти, а не карати.

Відновний принцип – друга функція та база ювенальної юстиції, що наголошує: правосуддя має відновлювати порушені права потерпілого або жертви злочину, а юному правопорушнику допомагає усвідомлювати відповідальність за свої вчинки. Щоб залагодити конфлікти та вирішити ситуації, що стали причинами та наслідками правопорушень, необхідно досягти порозуміння між сторонами судового процесу. Для цього залучаються представники місцевої громади.

Третя функція – реабілітація дитини, як тієї, що потерпіла від жорстокості чи недбалого піклування, так і малолітнього правопорушника. Для цього центром і координатором програм будь-яких інституцій має стати ювенальний суд. За конвенцією ООН про права дитини, кожний юний правопорушник має право на поведження, що сприяє розвитку поваги до прав і свобод людей та почуття гідності, при цьому береться до уваги вік дитини та можливості її подальшої інтеграції в суспільство.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена аналізу однієї з найбільш гострих та дискусійних тем сьогодення – системі ювенальної політики, її

проблемам та практичної реалізації з урахуванням успішного досвіду зарубіжних країн.

Зосереджено увагу на необхідності подальшого вдосконалення системи ювенальної юстиції як кроку до розбудови української державності в контексті євроінтеграційних процесів, на жаль сучасні реалії нашого життя не дають змогу повноцінно будувати та втілювати максимально оптимальні умови для реалізації європейської системи захисту прав дитини. Ювенальна юстиція виникла саме як правосуддя в кримінальних провадженнях, тому норми кримінального права та процесу лежать в площині її практичної реалізації.

Підкреслено, що важливим елементом державної політики України у сфері захисту прав дитини є розвиток і вдосконалення законодавчої бази, яка включає втілення міжнародних стандартів, запозичення зарубіжного досвіду та приведення його до норм національного законодавства, з урахуванням специфіки власного досвіду та потреб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Опацький Р. М. Зарубіжний досвід впровадження ювенальної юстиції. Юридична наука. 2012. № 2. С. 146–152. 6. Foster Child Bill of Rights. *The Official Website of the Executive Office of Health and Human Services (EOHHS)*. URL: <https://www.mass.gov/foster-care> (дата звернення: 18.03.2019).

2. Навроцький О. О. Ювенальна юстиція в системі чинників забезпечення безпеки, прав і свобод дітей: зарубіжний досвід. *Сучасна міжнародна безпека: виклики глобалізації* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 берез. 2018 р.). Харків : Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2018. С. 73–75.

3. Ювенальна юстиція: український дискурс : колективна моногр. / М. О. Баймуратов, Є. О. Бутирін та ін.; за заг. ред. Долженкова О. Ф., Корнієнка М. В. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2021. 320 с.

4. Дмитришина Т. Ювенальна юстиція: міжнародний досвід та перспективи його впровадження в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 210–219.

5. Терещук Г. Зарубіжний досвід функціонування основних моделей ювенальної юстиції. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 2 (10). С. 116–120.

6. Загуменна Ю. О. Зарубіжна практика функціонування ювенальної юстиції / Юлія Олександрівна Загуменна. *Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності національної поліції України* : зб. тез доп. учасників міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 11 квіт. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2019. С. 108–110.

7. Мірошніченко В. І., Івановська А. М., Чудик-Білоусова Н. І. Окремі проблеми становлення ювенального права в Україні. *Університетські наукові записки*. 2013. № 3 (47). С 20–33.

8. Генезис сучасної доктрини прав дитини у зарубіжних країнах: конституційно-правові аспекти / О. А. Шульц. Порівняльно-правові дослідження. 2009. № 2. С. 91–96.

9. Басиста І. В., Розкошинська С. О., Палійчук І. В. Ювенальна юстиція в Україні: окремі проблеми та шляхи їх вирішення. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія Право*. № 4(16), 2017. С. 143–152.

10. Т. А. Шевчук. Питання впровадження ювенальної юстиції в Україні. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2016. № 3 (14). С. 142–150.

11. С. Закірова. Ювенальна юстиція в Україні: проблеми, перспективи. URL: <https://cutt.ly/GEdt1sH> (дата звернення 01.05.2021).

12. Гусак А. Ювенальна юстиція як необхідний засіб захисту основних прав неповнолітніх. *Історико-правовий часопис*. 2018. № 2. (12). С. 127–131.

13. Веселов М. Ю. Ювенальна превенція в системі ювенальної юстиції. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 1 (70). С. 98–104.

Information about authors:

Harasymiv Olena Ivanivna,

Candidate of Law Scienses, Docent,

Associate Professor

at the Department of Criminal Procedure and Criminalistics

Lviv State University of Internal Affairs

26, Gorodok str., Lviv, 79000, Ukraine

Riashko Olena Vasylivna,

Candidate of Law Scienses, Docent,

Associate Professor at the Department of Criminal Procedure and

Criminalistics, Lviv State University of Internal Affairs

26, Gorodok str., Lviv, 79000, Ukraine

Stetsyk Bohdana Vasylivna,

Candidate of Law Scienses,

Associate Professor at the Department of Criminal Procedure and

Criminalistics, Lviv State University of Internal Affairs

26, Gorodok str., Lviv, 79000, Ukraine